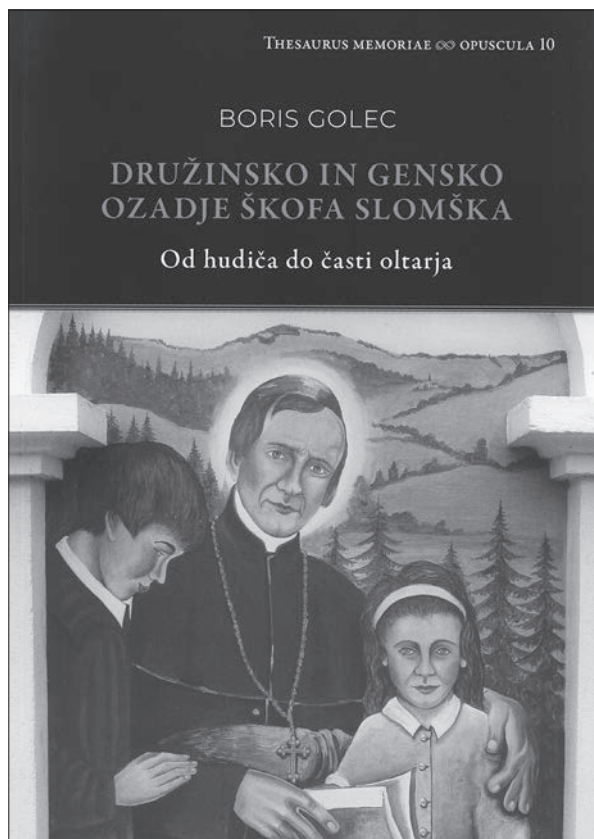

začrtal kar lep del njegove znanstvene poti, ki ga je po nekajdesetletnem ovinku privedla nazaj k Slomšku in njegovim prednikom.

Kljub Goričarjevemu trudu in zagnanosti pri zbiranju in povezovanju razpoložljivih virov se je pazljivemu in večjemu bralcu njegovega rodovnika namreč porajalo tudi precej vprašanj in dvomov, ki jih je bilo treba – s pritegnitvijo novih virov, drugačno zasnovo raziskave in preverjanjem novih hipotez, v kar največji meri razrešiti in dopolniti sliko o Slomšku in njegovih prednikih.

Po pričakovanju se je izkazalo, da je Boris Golec s svojim zajetnim seznamom podobnih študij (na primer o Valvasorju, Trubarju, Dinerspergih) porok za to, da se bralstvu poslej ne bosta mogla skriti niti kak škofov najoddaljenejši bratranec ali teta.

Pri svojem delu pa bi se lahko manj pozoren raziskovalec spotaknil že na samem začetku – pri priselitvi prvega znanega Slomškovega prednika Matije Novaka (s precej nerodnim drugim priimkom – Hudič!) iz Brezja na bližnji Slom. Priimek tega precej nasilnega in prepirljivega moža je zaradi svoje pogostosti namreč nočna mora vseh rodoslovcev, na pravo pot pa nas usmeri zgolj ena besedica v Slomškovem potopisu iz tridesetih let 19. stoletja! Za njim je posestvo na Slomu prevzel sin Štefan, nato vnuk Matevž, ki pa je ostal brez dediča; medtem sta se v Šaleško dolino preselila Štefanova »odvečna« sinova Gašper (škofov ded)

in Martin, ki je prevzel priimek Meža/Jernej. Šele škofov oče Marko se je nato vrnil na Slom, kjer je prevzel posest od brata Valentina, ki je ostal neporočen in brez dedičev, svoj manjši delež pa je kasneje predal škofovemu bratu Jožefu.

Naj povzamemo: imamo najpogostejši priimek na Slovenskem, selitev, prevzem ženinoga priimka, vnovično selitev, dedovanje posesti, delitev posesti... poleg tega pa še običajna rojstva, poroke, smrti, vnovične poroke, zakonce, njihove družine, prednike. Zapleteno? Očitno niti ne – če veš, kaj in kje iskati.

Številni rodoslovci se, ko zmanjka matičnih knjig, posvetijo urbarjem, katastrom ali poskušajo podatke o posesti in lastniku najti s pomočjo vojaškega zemljevida s konca 18. stoletja – že na njem je recimo glavna hiša na Slomu prikazana kot zidan objekt. V Slomškovem primeru se je bilo moč zanesti tudi na doslej že opravljeno rodoslovno delo, življenjepis, škofove zapiske in potopise, zato je bilo vsaj »spopadanje« s sočasnimi in kasnejšimi škofovimi sorodniki lažje.

Kljub tej pomoči pa je bila glavnina dela precej mukotrpno sestavljanje drobcev in sledenje povezavam, ki so se včasih končale v slepi ulici, spet drugič pa odkrivale nova in nova vprašanja in možnosti. Vseeno se je avtor z isto oziroma še večjo mero vneme in zanimanja lotil tudi odkrivanja slabše dokumentiranih članov škofove širše družine in odstiral plast za plastjo novih imen, podatkov in povezav od botrstev, nepremičninskih poslov in selitev do posvetitev in premestitev škofovih prednikov duhovnikov.

Študija, ki je pred nami, je precej več od suhoparnega rodovnika z imeni, rojstnimi podatki in sorodstvenimi vezmi – je mikroštudija o socialni strukturi višjega podložniškega sloja na Štajerskem, o družbeni in geografski mobilnosti, pripoved o desetinah in stotinah usod, ki tkejo pripoved o prednikih in družini našega velikega škofa in rodoljuba, zato jo s svojim poročilom simbolično dajem na mizo vsem bodočim rodoslovcem in drugim raziskovalcem z iskrenim povabilom: tole si malo pogledajte!

Aleksander Žižek

Daša Ličen: Meščanstvo v zalivu. Društveno življenje v habsburškem Trstu. Ljubljana: Studia humanitatis; Založba ZRC, 2023, 432 strani.

Trst se je tekom 19. stoletja razvil v četrto največje mesto v habsburškem cesarstvu in eno najpomembnejših pristanišč ob Sredozemskem

morju. Predstavljal je okno v svet v tehnološkem, gospodarskem in intelektualnem smislu za državo ter za številne tam živeče raznolike skupnosti, ki so se v mesto množično priseljevale tako iz drugih delov monarhije kot tudi tujine. Prebivalstvo se je v 19. in začetku 20. stoletja povečevalo z veliko hitrostjo – v začetku 19. stoletja je mesto štelu okoli 30.000 prebivalcev, leta 1880 okoli 145.000, trideset let kasneje pa že skoraj 230.000 prebivalcev. Bogat konglomerat tam prisotnih kultur, veroizpovedi, jezikov in narodnih skupnosti je ustvarjal posebne dinamike, ki so jih zaznamovale takratne družbene razmere, pogojene z različnimi ideologijami, industrijsko in tehnično revolucijo ter globalizacijo. Zaradi tovrstne raznolikosti, širine in močne vpetosti v globalno okolje ne preseneča bogat spekter raznovrstnih društev ter organizacij, ki so tekom 19. stoletja nastajala v mestu. Tovrstna oblika združevanja je igrala pomembno vlogo v vsakdanu razvijajočega meščanstva, ki se je od sredine 19. stoletja dalje začelo množično povezovati na podlagi svojih zanimanj z namenom širjenja socialne mreže, pridobivanja novih znanj, napredovanja na družbeni lestvici ali uveljavljanja svojih interesov.

Bogati tržaški društveni zapuščini se posveča knjiga *Meščanstvo v zalivu. Društveno življenje v habsburškem Trstu* avtorice, antropologinje in zgodovinarke dr. Daše Ličen. Gre za predelano doktorsko nalogo, ki odstira številne, do sedaj

neznane ali manj znane vidike delovanja in vplive društev ter jih uporabi za razumevanje takratnih družbenih dinamik in procesov, ki so prevevali raznoliko tržaško habsburško družbo. Avtorica do teh dejavnikov pristopa na svež in drugačen način, ki presega številne dosedanje, v okviru nacionalnih paradigem ukalupljene raziskave etnično heterogenih območij. Ličen v obsežnem uvodu predstavi prostorski in časovni kontekst, takratno družbeno stvarnost ter raziskovalni in metodološki pristop. Osrednji del knjige predstavljajo štiri študije primerov društev, katerih delovanje se razlikuje glede na namen in aktivnosti. Ravno te razlike nam dajejo podroben vpogled v družbene procese in različne vidike tržaške družbe ter njenih dinamik v obdobju druge polovice 19. in začetka 20. stoletja. Prvo analizirano društvo je Minerva, nastalo leta 1810, še v času Ilirskih provinc. Šlo je za elitno združenje tržaškega plemstva in predvsem meščanstva, ki ju je povezovalo navdušenje nad umetnostjo, književnostjo, poezijo in drugimi kulturnimi vsebinami. Tekom razvoja in delovanja društva, ki je obstajalo vse do leta 1916, lahko spremljamo postopno tranzicijo v odnosu do habsburške oblasti in identifikacije z italijansko narodno idejo oziroma iredentizmom. Temu vidiku, namreč kako se društveno delovanje v skladu z družbeno klimo spreminja tekom 19. stoletja, avtorica posveti glavno pozornost in predstavi osrednje procese ter dejavnike, ki Minervo ob koncu 19. stoletja pripeljejo v roke iredentizma. Sledi poglavje o Slavjanskemu društvu, ki je nastalo kot produkt marčne revolucije 1848. Narodna prebujanje je v Trstu takrat povežala tudi predstavnike številne slovanske mestne skupnosti, društvo pa je v tem oziru igralo tudi vlogo izobraževanja in skrbi za uveljavljanje njenih interesov oziroma zagotavljanja družbene enakopravnosti. Na podlagi aktivnosti nekaterih vidnih članov, prireditev in zapisov v časopisih, povezanih z društvom, lahko spremljamo razumevanje in odnos do idej o različnih oblikah povezovanja (južnih) Slovanov, kjer se prepletajo ideje panslavizma, avstroslavizma, ilirizma, jugoslovanstva in slovenstva. Avtorica izpostavlja tudi vprašanje dometa društva in njegove vloge pri vplivu na narodnostno aktivacijo slovanske skupnosti v mestu, glede na redke aktivne člane. Tretje poglavje je namenjeno Društvu ljubiteljev živali, ustanovljenemu leta 1852. Delovanje članic in članov društva je bilo usmerjeno k boljšemu ravnanju z živalmi, predvsem med delavskim in kmečkim prebivalstvom. Društvo je z vzpodbudami, a tudi kaznimi in kritikami izvajalo obliko družbenega nadzora, zlasti med nižjimi sloji. Pomemben vidik, ki ga avtorica posebej izpostavi,

je vključenost žensk v društveno delovanje, ki so zaradi takratnih družbenih norm (sočutje, čustvenost, ljubezen do bližnjega, samožrtvovanje) veljale kot še posebej usposobljene za pomoč in zaščito živalim. V dobrodelnih društvih, kamor se je prištevvalo tudi tržaško društvo proti mučenju živali, so v 19. stoletju posledično ženske pridobile ključno vlogo, tako pri praktičnem kot tudi organizacijskem in vodstvenem delu. Avtorica sicer izpostavlja, da je kljub številčni ženski prisotnosti v društvu večji vpliv njihovega javnega delovanja in funkcij na emancipacijo vprašljiv, ker so z delovanjem pri skrbi za živali potrjevale oziroma ohranjale svoje tradicionalne spolne vloge. Zadnja, četrta študija primera, je namenjena predstavitvi Jadranskega naravoslovnega društva, ki je združevalo mnoge navdušence nad naravoslovnimi znanostmi. Društvo, ki je z delovanjem pričelo leta 1874, je postalo pomembno znanstveno središče, kjer so se združevale osebe, ki sta jih zanimali predvsem jadranska flora in favna. Svoje raziskave so zainteresirani javnosti predstavljali na srečanjih, konferencah, izdajali so svojo publikacijo in prirejali ekskurzije. Društvo je gojilo stike, v obliki izmenjave gradiv, korespondence, obiskov in terenskih raziskav, z več kot 250 sorodnimi društvi iz drugih delov habsburške monarhije, Evrope in drugih celin. Avtorica posebej predstavi aktivnosti nekaterih vidnih članov, njihova zanimanja, delo in omrežja, ki so jih vzpostavili v povezavi z društvom. Dodatno analizira še odnos članstva do narodnostnih dinamik in izpostavlja njihovo apolitičnost in odmaknjenost od narodnostnih konfliktov.

Gre za berljivo delo, ki temelji na obsežni empirični raziskavi arhivskih dokumentov, pridobljenih v Italiji, Sloveniji, Avstriji in na Hrvaškem. Dodani pa so tudi številni časopisni in drugi tiskani viri, s katerimi se povezuje bogat nabor uporabljene literature. Avtorica na inovativen način, podkrepjen z ustrezno metodološko podstatjo, dodaja nov kamenček v mozaik razumevanja delovanja habsburške družbe, v kozmopolitskem, urbanem prostoru, v obdobju ključnih sprememb, ki so jih med drugim definirale industrijska in tehnična revolucija, nacionalizem, demokratizacija, ideološki konflikti in boj za žensko emancipacijo. Hkrati dobimo podroben vpogled v pomembno obdobje razvoja društev, ki so bila eden od generatorjev razvoja in vzpona meščanstva 19. stoletja. Knjigo dodatno bogatijo sicer redke fotografije, vezane na delovanje društev in članstva.

Robert Devetak

Shaping Revolutionary Memory: the Production of Monuments in Socialist Yugoslavia (ur. Sanja Horvatinčić in Beti Žerovc). Ljubljana: Igor Zabel Association for Culture and Theory, Berlin: Archive Books, 2023, 424 strani.

Jugoslovanski spomeniki narodnoosvobodilnemu boju (NOB) so v zadnjih letih postali priljubljeni tako med stroko kot tudi laičnimi ljubitelji. Razlog za to je predvsem vizualna privlačnost modernističnih in danes marsikdaj že ruiniranih spomenikov na odročnih lokacijah, ki zbuja radovednost raziskovalcev in privabljajo obiskovalce, vendar se tako eni kot drugi marsikdaj ne zavedajo kompleksnosti pomenov in okoliščin izgradnje pomnikov. Čeprav je produkcija člankov in monografij na to temo zajetna, se številni pisci omejujejo na študije primerov posameznih najpomembnejših spomenikov in jih opremijo s teoretičnim okvirom, ki samim postavljalcem spomenikov marsikdaj ne bi bil domač. Na drugi strani je tudi turistična izkušnja spomenikov običajno dokaj omejena, brez poznavanja zgodovinskega ozadja, ki mu je spomenik posvečen, tako da pomniki postanejo zgolj atraktiven poligon za vsakovrstne aktivnosti. V tem smislu predstavlja zbornik *Shaping Revolutionary Memory: the Production of Monuments in Socialist Yugoslavia*, ki sta ga uredili znanstvena sodelavka zagrebškega Inštituta za umetnostno zgodovino dr. Sanja Horvatinčić in izr. prof. dr.

